

גבולות עולי מצרים ושינוי הגבולות בימינו

בשיעור הקודם עסקנו בשאלה היכן עוברים הגבולות הגיאוגרפיים של כיבוש עולי מצרים ועולי בבל. כמו כן, למדנו שבתוך גבולות עולי בבל נהוגות כל הלכות השמיטה. בשיעור זה נעסוק בשני נושאים:

- א. נברר מה מהלכות שמיטה נוהג במקומות שהם בגבולות עולי מצרים ואינם בגבולות עולי בבל.
- ב. נברר אם להקמת מדינת ישראל והרחבת גבולותיה בידי צה"ל יש השפעה על קביעת גבולות הארץ וקדושתה לעניין שביעית.

יחידה א: האם נגזרה גזירת 'ספיחים' בתחום עולי מצרים שמעבר לתחום עולי בבל?

הקדמה

'ספיחים' הם ירקות וצמחים שצמחו מאליהם בשמיטה. מדין תורה, ה'ספיחים' מותרים באכילה. חכמים חששו שמא אנשים יזרעו באיסור, ויאמרו שהירקות צמחו מאליהם, ולכן גזרו גזירה שאסור לאכול ירקות כאלו, אפילו אם צמחו בהיתר. את אחד השיעורים הבאים נקדיש לגזירה זו, ביחידה זו נעסוק רק בשאלה אם גזירת ספיחים חלה גם במקומות שלא התישבו בהם עולי בבל.

1. משנה מסכת שביעית פרק ו משנה א

שלוש ארצות לשביעית:

כל שהחזיקו עולי בבל - מארץ ישראל ועד כזיב - לא נאכל ולא נעבד.
וכל שהחזיקו עולי מצרים - מכזיב ועד הנהר ועד אמנה, נאכל אבל לא נעבד.
מן הנהר ומאמנה ולפנים נאכל ונעבד.

ולפנים - לכיוון שאר העולם, האזור שאינו בארץ ישראל.

❖ בדברי המשנה נזכרים שלושה אזורים, מהם?

❖ נסו לחשוב מהו פירוש דברי המשנה 'לא נאכל'? מה לא נאכל בשביעית?

2. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת שביעית פרק ו משנה א

נוסח הרב קאפח:

נוסח ישן:

אמר כל מה שהחזיקו בו עולי בבל מארץ ישראל, והוא שנתקדש קדושה שניה, אסור לאכול הספיחים הצומחים באותה הארץ, ואסור לעבוד אותה הארץ בשביעית. ושאר ארץ ישראל שלא נתקדשה קדושה שניה מותר לאכול הספיחים הצומחים בה, ואסור לעבוד אותה הארץ.

❖ כיצד פירש הרמב"ם את הביטוי 'לא נאכל' לפי הנוסח הישן ולפי נוסח הרב קאפח?

❖ לפי כל אחד מהנוסחים, מהם ההבדלים בין מה שגדל בגבולות עולי מצרים לבין מה שגדל בגבולות עולי בבל?

3. רמב"ם הלכות שמיטה ויובל פרק ד הלכה כו

כל שלא החזיקו בו אלא עולי מצרים בלבד, שהוא: מכזיב ועד הנהר ועד אמנה, אף על פי שהוא אסור בעבודה בשביעית, הספיחין שצומחין בו מותרים באכילה.

❖ לאיזה נוסח בפירוש המשניות מתאימה הלכה זו?

4. שו"ת הרמב"ם סימן קכח

וזאת המשנה, מה ששמענו בפירושה תמיד הוא מה שאמר ר' יצחק בן גיאת ז"ל... והוא שענין לא נאכל ולא נעבד הוא, שמי שעבר ועבד הארץ בשביעית, אותו הדבר הצומח אסור לאכלו. ועתה כשהיטבנו לעיין ולדקדק בכל הלכה והלכה בחבורנו הגדול, נתבאר לנו פרוש זאת המשנה ונתגלה טעמה... והוא ש... מדברי סופרים גזרו על כל מה שתצמיח הארץ בשביעית, ממה שדרך בני אדם לזורעם גרעינים, שיהא אסור באכילה. כגון מיני התבואה והקטניות וירקות הגנה כולם, וזהו הנקרא ספיחין. ולא אסרו אלא מפני עוברי עבירה.

❖ מהו ההסבר, לפי תשובת הרמב"ם, להבדלי הנוסחאות בפירוש המשנה?

הטעם לכך שאין איסור ספיחים בגבולות עולי מצרים

5. משנה למלך על הרמב"ם הלכות שמיטה פרק ד הלכה כו

ספיחים שאין איסורם כי אם מדרבנן... לא גזרו בכבוש מצרים. אבל כל שאר דיני שביעית נוהגים בכבוש מצרים.

6. הרב שאול ישראלי - ארץ חמדה עמוד קנב - תוספת בירור ב אות ג

כל עיקר גזירת ספיחים לא היתה אלא מחמת שמא יזרעו ויתלו לאמר שהם ספיחים, וגזירה זו אינה שייכת אלא במקומות שהיו מיושבים בעיקר על ידי ישראל, אבל לא במקומות אלה, שלא היו שם ישראל אלא מעט מזעיר שבנקל יכלו להשיג משל הנוכרים. ועל כן אמרו במשנה שנאכל, דהיינו שגזירת ספיחים לא היתה שם.

❖ כיצד מסביר הרב ישראלי את ההבדל בין האזורים בעניין גזירת הספיחים?

❖ עיון נוסף: הרב שלמה זלמן אויערבך התלבט אם מכך שאין איסור ספיחין באזורים הללו ניתן ללמוד שאין גם קדושת שביעית ביבול הגדל שם. עיינו במעדני ארץ שביעית סימן ח אות ה.

הספיחין בגבולות עולי מצרים - הלכה למעשה

7. חזון איש שביעית סימן כו - סדר השמיטה סעיף ד - עמוד 304

שביעית אינו נוהג אלא בארץ ישראל אבל לא בחו"ל... ובסוריא ועבר הירדן דין פרי אדמה הגדילין מאליהן כדין פרי העץ, ומותרין באכילה {ולא חל עליהם איסור ספיחין}... יש מקומות בארץ שלא כבשום עולי בבל, וגם בהם אין איסור ספיחין, ודין ספיחין שלהם כדין ספיחי סוריא ועבר הירדן, אבל אין הדבר ידוע לנו בעדות ברורה שיש לסמוך עליה. וקל להכשל, ולכן אין להקל בספיחי ארץ ישראל.

❖ מה כוונת החזון איש במילים 'שאין הדבר ידוע לנו בעדות ברורה': האם זיהוי המקומות אינו ידוע או שפסק ההלכה אינו ברור?

יחידה ב: האם פירות שגדלו בגבולות עולי מצרים חייבים ב'ביעור שביעית'?

'ביעור פירות שביעית', הוא נושא שיידון בהרחבה באחד השיעורים הבאים. לפי רוב המפרשים, אדם שליפט מיבול פירות השביעית, יכול להחזיקו בביתו רק כל זמן שהמין שליפט מצוי עדיין בשדות. אם כבר אין אפשרות למצוא יותר ממין זה בשדות, עליו 'לבער' את המין שבידו, כלומר להוציא את הפירות מהבית ולהפקירם. ביחידה זו נדון אם גם על פירות שגדלו בגבולות עולי מצרים חלה חובת הביעור.

8. רבינו שמשון (ר"ש מבעלי התוספות) - מסכת שביעית פרק ו משנה א (המשנה במקור 1) לא נאכל - לאחר שביעית בלא ביעור, ולא נעבד בשביעית.

❖ לפי פירוש רבינו שמשון, מהו פירוש המילים 'לא נאכל'? כיצד לפי זה, נבאר את כוונת המשנה ש'כל שהחזיקו עולי מצרים... נאכל'?

9. משנה למלך על הרמב"ם - הלכות שמיטה פרק ד הלכה כו

ובסברת רבינו שמשון אני מסתפק במה שכתב דכיבוש מצרים נאכל לאחר הביעור, אם קודם הביעור יש בו קדושת שביעית באכילתה, או לא. ומן הסברא נראה, דאין בו קדושת שביעית כלל. דכל דבר שיש בו קדושת שביעית צריך ביעור.

❖ מדוע, לדעת המשנה למלך, אין חובת ביעור שביעית בפירות שגדלו בגבולות עולי מצרים?

קדושת שביעית - על
פירות הקדושים בקדושת שביעית חלים כמה דינים: אסור לשחור בהם; אסור להפסידם; הם חייבים בביעור שביעית; יתכן שיש מצווה לאכלם.

10. הרב שלמה זלמן אויערבך - מעדני ארץ סימן ח

ונראה לעני"ד לומר שדוקא מביעור הוא דפטור, אבל שאר קדושת שביעית שפיר נוהג... ומה שראו חכמים לפטור רק מביעור, ולא משאר חיובי שביעית, אפשר דהטעם הוא...:

א. כיון שאף בארץ ישראל כל שהוא מתקיים בארץ יש לו שביעית ואין לו ביעור...

ב. לפי מה דקיימא לן שהביעור היינו הפקר, יש לומר דשאני ביעור דלא מינכר כלל אם נתבערו או לא...

ג. טעם אחר לחילוק זה דשאני סחורה והפסד וכדומה דהוי עבירה בקום ועשה, ולכן החמירו חכמים גם בסוריא, שלא לפגוע בקדושת הפירות על ידי עבירה שהיא בקום ועשה... כיון שחובת ביעור הוה רק מצוה בקום ועשה, לכן לא חייבוהו כלל חכמים במצוה זו, וממילא בהעדר חובת ביעור דרמיא אכתפא דגברא שפיר פקע גם איסור האכילה והוי ליה היתר גמור.

אולם בשנות אליהו {פירוש הגר"א} כתב... "רצונו לומר דאין מחויב לאכול בקדושת שביעית", הרי להדיא דלאו דוקא מביעור הוא דפטור אלא שלגמרי לא נוהג שם קדושת שביעית בפירות, וכן מטין גם פשטות דברי רבינו שמשון והרא"ש שלא זכרו כי אם איסור עבודה...

מכל מקום חובת הפקר שפיר נוהג שם, ובטעם הדבר נראה לעני"ד משום דשמיטת הפירות ואיסור עבודה היינו עיקר שביעית...

❖ לפי הרב שלמה זלמן אויערבך, רבינו שמשון סובר שיש קדושה בפירות שגדלו בגבולות עולי מצרים. מדוע למרות הקדושה שבפירות אין בהם חובת ביעור?

❖ מהי שיטת רבינו שמשון לפי דעת הגר"א ב'שנות אליהו'? מדוע לדעת הרב שלמה זלמן אויערבך גם לפי הגר"א נוהגת חובת הפקר בפירות?

11. חזון איש שביעית סימן ג אות כא

לפירוש רבינו שמשון ד'נאכל' היינו אחר ביעור, הוא הדין שאין בפירות קדושת שביעית, ואין צריך להפקיר.

מתקיים בארץ - צמח
כזה ששורשיו נשארים בארץ, ומלקטים רק את עליו פטור מביעור, כיון שהוא מצוי תמיד בשדות. לפי מה דקיימא לן... ישנה מחלוקת אם 'ביעור' משמעותו חיוב להפקיר, או משמעותו ביעור הפירות מהעולם, כמו בביעור חמץ. להלכה אנו פוסקים שהביעור משמעותו הפקר. לא מינכר - לא ניכר, כלומר לא ניתן לראות על הפירות אם הופקרו. דרמיא אכתפא דגברא - שמוטלת על האדם. חובת הפקר - יש להפקיר את הפירות שבשדות, ולאפשר לכולם לקחת מהם.

12. הרב שלמה זלמן אויערבך - מנחת שלמה - חלק ג סימן קנח אות ד (התשובה מופיעה רק במהדורת

תשנ"ט)

היבולים של המקומות שהחזיקו בהם רק עולי מצרים, ולא עולי בבל, אף על פי שיש סוברים בדעת רבינו שמשון... דכמו שהוא סובר דפטירי מביעור, כך לא נוהג כלל שום קדושת שביעית בפירותיהם, מכל מקום אין הלכה כן.

ואף גם לשטה זו נוהג שם דין תשמטנה ונטשתה של הפירות, וכל שכן דאסורים בעבודת הארץ. וממילא מובן שגם שם זקוקים להיתר המכירה, לא רק משום עבודת קרקע דאסור שם וכו', אלא גם משום קדושת הפירות ושמיטת הפירות.

❖ **מדוע גם בגבולות עולי מצרים זקוקים להיתר מכירה?**

❖ **סכמו לעצמכם את הדעות השונות לגבי חיוב הפקרת הפירות בגבולות עולי מצרים (מקורות 10 -**

12)?

דין תשמטנה ונטשתה -
הדין הנובע מהפסוק
'והשביעית תשמטנה
ונטשתה' (שמות כג, יא),
שהוא להפקיר את
השדות, ולהניח לכולם
לקחת מהפירות
הקדושים בקדושת
שביעית.

יחידה ג: האם מלאכות קרקע מותרות בגבולות עולי מצרים?

במקורות 2 ו- 8 ראינו את שיטת הרמב"ם ורבינו שמשון, הסוברים שהעבודה בקרקע בשמיטה אסורה במקומות שכבשו רק עולי מצרים, כעת נראה שיטות נוספות בעניין זה.

13. ספר החינוך מצוה פד

והמקומות שהחזיקו בהן כבר עולי מצרים ולא עולי בבל... אף על פי שהן אסורין היום מדרבנן בעבודה בשביעית שהחמירו בהן, הספיחין שצומחים שם מותרין באכילה אחר שלא נתקדש בעולי בבל.

❖ **כמי מהראשונים שראינו עד עתה בפירוש המשנה בשביעית, סובר בעל ספר החינוך?**

14. תלמוד בבלי מסכת חולין דף ז עמוד א

אמר ר' שמעון בן אליקים משום ר' אלעזר בן פדת שאמר משום ר' אלעזר בן שמוע: הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, וקסבר: קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית.

15. רש"י מסכת חולין דף ז עמוד א ד"ה הרבה כרכים

הרבה כרכים כבשו עולי מצרים - וקדשום בקדושת הארץ ולא כבשום עולי בבל לקדשם בשניה... ולא רצו להחזיר קדושתה, כדי שיהא מותר לחרוש ולזרוע שם בשביעית, שאין נוהגת בחוצה לארץ, ויסמכו עליהן עניים ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני.

❖ **שאלת השיבה: לדעת רש"י, בימינו מותר לחרוש ולזרוע בגבולות עולי מצרים (שאינם בגבולות**

עולי בבל). כיצד לדעתכם יסביר רש"י את המשנה במסכת שביעית (מקור 1)?

16. ר"י קורקוס הלכות תרומות פרק א הלכה ה

א. ואפשר שדעת רש"י ז"ל דההיא מתניתין {מקור 1} כמאן דאמר דקדושה ראשונה קדשה לעתיד, ולכך אף מקום שלא כבשו עולי בבל אינו נעבד. ומכל מקום לא החמירו בה לומר שלא יהיה נאכל **כאשר החמירו ב{קדושה} שנייה**, דשנייה ודאי חמירא טפי. אבל לדידן דקיימא לן דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד - נאכל ונעבד כמו בחו"ל, דהרי היא כחו"ל לענין שביעית, ולא רצו להחמיר בה יותר מחו"ל. **ובודאי שזה דוחק.**

ב. עוד אפשר לומר דלעולם בזמן קדושה שניה אותם המקומות שהניחו דינם הוא ככל חו"ל דמותר לחרוש ולזרוע ובהיתירן נשאר... אבל אחר כך אסרו חכמים וגזרו במקומות אלו שלא יהיה נעבד כיון דסוף סוף ארץ ישראל הם ונתקדשו בקדושה ראשונה, וזו היא משנתנו, דודאי מה שאינו נעבד במה שהחזיקו עולי מצרים מדרבנן הוא.

❖ **לפי התירוץ הראשון של הר"י קורקוס, רש"י סובר שהמשנה בשביעית היא לפי השיטה**

הסוברת ש'קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא'. כיצד תירוץ זה מיישב את הקושיה על רש"י?

מדוע לדעתכם תירוץ 'זה דוחק'?

❖ **האם לפי התירוץ הראשון סובר רש"י שהמשנה בשביעית נפסקה להלכה? מה הוא סובר לפי**

התירוץ השני?

כאשר החמירו בשנייה - במקומות שיושבו גם על ידי עולי בבל, החמירו שלא נאכלי.

17. ****רבי ישראל משקלוב - פאת השולחן (בית ישראל) סימן כג סעיף קטן כה****

ולי נראה דזה כתב רש"י דעזרא לא כבשם כדי שיהיה מותר לזרוע, אבל מדרבנן אסרו העבודה, והספיקו סמיכת העניים על מה שמותר האכילה דפירות, וצמיחת הספיחין וירקות, ויקחו לקט שכחה ומפאה ומעשר.

❖ **תירוץ פאת השולחן זהה לתירוץ השני של המהר"י קורקוס בהסבר איך מסתדרת המשנה בשביעית עם הגמרא בחולין, איזו קושיה הוא מיישב על תירוץ זה?**

והספיקו סמיכת העניים - העניים יצליחו להתפרנס ממה שגדל בגבולות עולי מצרים, אפילו שחכמים אסרו לזרוע שם.

18. **הרב קוק - אגרת בכתב יד - נדפס בשבת הארץ (הוצאת מכון התורה והארץ) עמוד 450**

ולדבריו {של רש"י} צריך לומר שעל ידי נכרים היו זורעים, שאילו על ידי ישראל הרי שנינו שכל שהחזיקו עולי מצרים נאכל אבל לא נעבד.

❖ **כיצד עונה הרב קוק על הקושיה שהקשנו על רש"י מהמשנה בשביעית?**

19. ****הרב חיים יהודה דאום - משנת השמיטה חלק א עמוד 362****

יש להעיר, שתירוץ זה נראה שאינו מתאים למה שכותב רש"י ביבמות (טז, א ד"ה עמון ומואב) שהעניים משכירים עצמם לחרוש ולקצור, שהרי לפי תירוץ זה אין ישראל רשאים לעבד בשביעית אף בתחום עולי מצרים.

❖ **מהי קושיית הרב דאום על תירוץ של הרב קוק? האם קושיה זו קשה גם על תירוצים אחרים שלמדנו?**

הרב דוד רפפורט (תרי"ן - תש"א) הוא נינו של רבי עקיבא איגר. כבר בגיל צעיר התפרסם כגאון בתורה, ובחכמות הטבע. למד בישיבת סלבדוקה, ובשנת תרפ"ח החל ללמד בישיבה של הרב אלחנן וסרמן. בתקופת השואה, היה בליטא תחת שלטון הרוסים. נשלח על ידם למחנה עבודה בתנאים קשים. למרות שהתיר לאנשים אחרים לאכול טרף, לא הסכים לאכול בעצמו טריפות, בטענה ש'אין לו רב שיתיר לו זאת'. נפטר ביום שני של ר"ה תש"ב.

20. ****הרב דוד רפפורט - מקדש דוד - שביעית סימן א****

והנה על מה שכתב רש"י... דמותרים לחרוש ולזרוע, קשה טובא. דהא אותן מקומות שכבשו עולי מצרים אסורין בעבודה בשביעית, כדתנן בשביעית (מקור 1) 'וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד'!...

{יש לתרץ:} כיון דאסור לצאת מכזיב ולהלך {צפונה} למקום שהחזיקו עולי מצרים, עושין רק בתלוש ואין עושין במחובר, כדי שלא יצאו לשם... אבל אותן המקומות שהן מכזיב ולפנים, רק יש כרכים שלא כבשו עולי בבל ובטלה קדושתו, מותר לעשות בהן אף במחובר דלא שייך הטעם שלא ישתקעו שם, דמותר לצאת לשם והן כארץ ישראל לענין זה.

אסור לצאת מכזיב ולהלך - למקומות הצפוניים מכזיב אסור לצאת, כיון שהם נחשבים כחוץ לארץ. עושין רק בתלוש... במחובר - עושים עבודות רק בפירות שנתלשו כבר, אבל לא עושים מלאכה בפירות מחוברים, כמו לחרוש ולזרוע.

❖ **כדי ליישב את דברי רש"י, ה'מקדש דוד' מחלק בין המקומות. הסבירו את תירוץ!**

❖ **לפי דבריו, באילו מקומות מותרות עבודות הקרקע - במקומות הקרובים לארץ ישראל או במקומות הרחוקים יותר?**

21. **חזון איש שביעית סימן ג אות כד**

והא דאמר דהרבה כרכים הניחו כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית, היינו שלא תיקנו בהם דין שביעית כלל, ומותר לחרוש ולזרוע כדי שיסמכו עליהם עניים, ואינו ענין להא דתנן פרק ו דשביעית מכזיב ועד הנהר {לא נעבד}... דהתם לא הניחו בשביל עניים, אלא שלא נתישבו שם ישראל... והתם תיקנו שיהא נאכל ולא נעבד, אבל הניחו כרכים שמצאו לצורך תקנת עניים שלא גזרו עליהם שביעית כלל. וזו כוונת רש"י שכתב שמותר לחרוש ולזרוע שם.

❖ **כיצד מתרץ החזון איש את הקושיה על רש"י? בררו לעצמכם מה הדין לשיטת החזון איש: א. במקום שבו עולי בבל לא התיישבו כלל. ב. במקום שיישבו, והחליטו לא לקדש אותו.**

22. הרב שאול ישראלי - ארץ חמדה ספר א תוספת בירור סימן ב אות ב עמודים קנ - קנא

דברים אלה { של החזון איש } אינם ראויים להתקבל כלל לעניות דעתי, ויש לזה הרבה פירוט:
** (א) למה לא מנו במשנה שביעית עוד ארץ אחת לשביעית בארץ ישראל עצמה והיא מה שהניחום כדי שיסמכו עליהם עניים, שנאכל ונעבד? ואין לאמר שהוא משום שלא היו אלא מעט מזער, שהרי בפירוש אמרו הרבה כרכים, וכרכים שאמרו היינו כל תחומם שהרי אין הכרח מקום זרע. **
(ב) למה לא נימנו בשום מקום הכרכים המרובים שלא היה בהם שביעית כלל? כל דבריו תמוהים ובלתי מספיקים, שהרי זה גופא באמת תמוה שהלכה גדולה וחשובה זו שנוהגת כעדות הגמרא בהרבה כרכים תושמט לגמרי מהרמב"ם, מחמת אמתלא טכנית, משום שלא נזכרו שמותיים. והרי להיפך יש לתמוה: משום מה באמת לא נזכרו שמותיים...

עוד ארץ אחת לשביעית - המשנה מצינת שיש שלוש ארצות לשביעית, אך לדבריו של החזון איש צריך היה לומר 'ארבע ארצות לשביעית'.
היינו כל תחומם - לא רק את הכרח עצמו שיירו עולי בבל ולא קידשו, אלא גם את השדות והכפרים שבתחום הסמוך להם. שהרי התקנה היתה על מנת לאפשר לעניים לזרוע, ולא זורעים בתוך העיר, אלא רק מחוצה לה.

❖ מהן שתי הקושיות שבגללן דוחה הרב ישראלי את דברי החזון איש?

❖ האם הקושיות על תירוץ החזון איש קשות גם על תירוץ המקדש דוד (מקור 20)? האם הן קשות על תירוץ הרב קוק (18), ומהר"י קורקוס (16)?

23. הרב שאול ישראלי - ארץ חמדה כרך א - תוספת בירור סימן ב אות ג - עמוד קנב

ופירש רש"י... ומותרת בהם החרישה והזריעה, בכדי שיוכלו עניים לקבל משם מתנות עניים. ולכאורה פירושו מוכרח, שגם כל העבודות הותרו באותם מקומות בשביעית, ועל ידי זה יהיו להם הרבה מתנות. שאם נאמר שלעולם הזריעה אסורה, ומה שאמרו שיסמכו עניים בשביעית היינו למה שצומח מאליו כגון פירות האילנות או ספיחי תבואה וירק... אם כן הרי מפסידים העניים, שבלי זה היה הכל הפקר והיו יכולים לזכות בכל, ואף שמרוויחים קצת בהיתר הספיחים הרי בפירות האילנות מפסידים יותר. ובכלל קשה לומר שכל עיקר לא קידשו בגלל הספיחים, שכל איסורם אינו אלא מדרבנן, שהרי יותר עדיף היה לקדש כל המקומות, ולא לגזור באיזה מקומות גזירת הספיחים. אלא ודאי כפירוש רש"י שגם זריעה מותרת שם, ועל כן מרוויחים עניים הרבה במה שיקבלו מתנות עניים מכל מה שזרע. ויצא לפי זה בהכרח, שמקומות אלה שלא נתקדשו על ידי עולי בבל, הרי הם כחוץ לארץ כל דבריהם, כיון שהחרישה והזריעה מותרת בהם.

❖ כמה ראיות מביא הרב ישראלי לפירוש רש"י?

❖ עיון נוסף: בקטע המודגש, הרב ישראלי מוכיח את שיטת רש"י שהעבודות לא נאסרו בגבולות עולי מצרים. נסו לחשוב איך לאור דברי הרב אויערבך (מקור 10) ניתן לדחות את הראיה בנוגע לרווח והפסד העניים.

❖ האם הרב ישראלי מיישב את הסתירה מהמשנה בשביעית? אילו מהתירוצים שהובאו לעיל (מקורות 16, 18, 20) הרב ישראלי יכול לקבל?

לדעת האוסרים בזריעה, מה דין היבולים אם זרעו באיסור?

24. הרב שלמה זלמן אויערבך - מנחת שלמה חלק ג סימן קנח אות ד (התשובה מופיעה רק במהדורת תשנ"ט)

אין נוהג איסור ספיחין באותם המקומות. ורבים סוברים דגם מה שזרע בעבירה חשיב רק כספיחין. ולכן חושבני שגם המתנגדים למכירה {להיתר המכירה}, צריכים רק להחמיר ולנהוג קדושת שביעית בפירות הנלקחים משם, אבל התבואה והירקות מותרין שפיר באכילה. ואין טעם לחשוב ולאסור גם שם משום ספיחין.

❖ מהו החידוש הגדול בדברי הרב שלמה זלמן אויערבך?

❖ לאיזה נוסח בפירוש המשנה לרמב"ם (מקור 2) מתאימים דברי הרב אויערבך?

יחידה ד: האם יש קדושה במקומות שמדינת ישראל הוסיפה לגבולותיה?

לשמחתנו, הקב"ה היה בעזרנו, וגבולות מדינת ישראל כוללים אף אזורים שלא היו בתחומי הממלכה בזמן בית ראשון וההתיישבות בימי בית שני. ביחידה זו נדון בשאלה אם יש קדושה לענין שביעית גם באזורים אלו, למרות שבעבר לא נתקדשו.

איך מרחיבים את גבולות ארץ ישראל המקודשת לאזורים נוספים?

25. רמב"ם הלכות תרומות פרק א הלכה ב

ארץ ישראל האמורה בכל מקום, היא בארצות שכיבשן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל, וזהו הנקרא 'כיבוש רבים'. אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום, אפילו מן הארץ שניתנה לאברהם - אינו נקרא ארץ ישראל כדי שינהגו בו כל המצות...

הארצות שכבש דוד חוץ לארץ כנען, כגון ארם נהרים וארם צובה ואחלב וכיוצא בהן, אף על פי שמלך ישראל הוא ועל פי בית דין הגדול הוא עושה - אינו כארץ ישראל לכל דבר, ולא כחוצה לארץ לכל דבר, כגון בבל ומצרים. אלא יצאו מכלל חוצה לארץ, ולהיותן כארץ ישראל לא הגיעו.

ומפני מה ירדו ממעלת ארץ ישראל? מפני שכבש אותם קודם שיכבוש כל ארץ ישראל, אלא נשאר בה {בארץ ישראל} משבעה עממים. ואילו תפס כל ארץ כנען לגבולותיה, ואחר כך כבש ארצות אחרות היה כיבושו כולו כארץ ישראל לכל דבר. והארצות שכבש דוד הן הנקראין סוריא.

❖ מהן שלושת רמות הקדושה המוזכרות בדברי הרמב"ם?

❖ לדעת הרמב"ם, מהם התנאים לכך שמקום שנכבש מעבר לגבולות הארץ, יחשב לארץ ישראל?

❖ האם ניתן לצרף לארץ ישראל גם אזורים שלא הובטחו לאברהם אבינו?

האם צריך לקדש בבית דין את המקומות החדשים שנכבשו?

26. חזון איש ערלה סימן א סעיף יא עמוד 354

אין קידוש ארץ ישראל עד שיקדשוה בית דין. כדאמר שבועות (טז ע"א), ועיין שם בפירוש רש"י {ד"ה וקידושם}. ובטורי אבן {מגילה י ע"א ד"ה מצאו אלו} כתב דבית דין אומרים 'מקודש'. ומשמע דכמו דערי ישראל צריכים קידוש, הוא הדין ארץ ישראל כולה.

❖ הגמרא בשבועות עוסקת בקדושת בתי ערי חומה. לדעת החזון איש, כשם צריך לקדש בתי ערי

חומה בפה, כך צריך לקדש את הארץ. האם תנאי זה הוזכר ברמב"ם (במקור הקודם)?

27. מקדש דוד תרומות סימן ז

מדברי התוספות (יבמות פב ע"ב ד"ה ירושה) נראה דכיבוש לבד אינו מועיל, וצריכים גם כן לקדש, ואם היו רוצים היו יכולים שלא לקדש את כל ארץ ישראל.

אך המהרי"ט ז"ל (חלק א, סימן כה) לא נחה דעתו בדברי התוספות וכתב כיון דעומדות רגלינו בשערי ירושלים ממילא מתקדש... אך נראה דזה דוקא בארץ ישראל עצמה, דארץ ישראל חייבת בכל מצות התלויות בארץ רק שמחוסר תנאי הכיבוש, אבל שאר ארצות נהי דאפשר להוסיף על ארץ ישראל, אך על זה לא מהני כיבוש לבד, רק צריך גם כן לקדשן בקדושת ארץ ישראל ולהכניסן לכלל ארץ ישראל. ובהוה החילוק בין מה שהראה הקדוש ברוך הוא למשה דחייב במעשרות, לשאר מקומות: דמה שהראה הקב"ה למשה אין צריך קידוש רק כיבוש, מה שאין כן בשאר מקומות דצריך לקדשן ולהכניסן לכלל ארץ ישראל.

❖ במה חולק המהרי"ט על תוספות? כיצד מסביר המקדש דוד את שיטת המהרי"ט?

❖ מהי לדעתכם סברת המקדש דוד, שרק מקומות שלא הראה הקב"ה למשה צריך לקדשם?

❖ האם המקדש דוד והחזון איש (מקור 26) חולקים?

כדאמר שבועות... - במסכת שבועות נאמר שכדי שדין של ערי חומה יהיה שונה מדין של ערים שאינן מוקפות, לענין דיני יובל ושילוח מצורעים, יש לקדש אותן. רש"י שם ציין שאין הוא יודע כיצד היו מקדשים את הערים. לדעת ה"טורי אבן, בית דין היו מקדשים את הערים בדיבור.

28. הרב שלמה גורן - אמונת עיתיד - גליון 50

יש לעיין ביחס לשטחים המשוחררים החדשים, שהיו כלולים באזור כיבוש עולי מצרים ולא בקדושת עולי בבל. מה דינם כיום לעניין שמיטה, האם הכיבוש של צה"ל שהיה על דעת העם והממשלה החזיר את קדושת האזורים הללו לקדושה ראשונה של עולי בבל, מאחר שהיה זה כיבוש רבים, ונמצא שכיום אין הבדל בין כיבוש עולי מצרים לחזקת עולי בבל, ושני האזורים כאחד קדושתם שווה לעניין תרומות ומעשרות, וגם לעניין איסור שמיטה ששני האזורים גם יחד לא נאכל ולא נעבד...

הדבר תלוי בשאלה אם הכיבוש של צה"ל נחשב לפי ההלכה ככיבוש רבים, שאז הארץ מתקדשת מאליה כמו שנראה מדברי הרדב"ז על הרמב"ם (הלכות תרומות א, ה)...

לפי שיטה זו שקדושת הארץ באה מאליה אם הקדושה לפי רצון העם, נשאלת רק השאלה: האם הכיבוש של צה"ל נחשב כיבוש רבים מבחינת ההלכה... והבעיה היא כיוון שאין לנו מלך ולא נביא, שמא אין הכיבוש בר תוקף מבחינת ההלכה לעניין קדושת הארץ הבאה מכוח כיבוש רבים... אבל כבר נתבאר אצלנו על פי המקורות שלעניין זה אין צורך במלך ממש, אלא כל ממשלה השלטת לפי רצון העם זוכה לזכויות מלכות בכל הנוגע לייצוג העם מעין זה, שהיא רשאית לצאת למלחמה, וכל מה שנכבש על ידה נחשב מבחינת ההלכה ככיבוש רבים...

ברם, כל זה בתנאי שכיבושו של צה"ל במלחמת ששת הימים היה על מנת... להשאירה בידינו... אבל מכיוון שהאזורים החדשים מוחזקים בידינו תחת ממשל צבאי, ועל פי האמנה הבינלאומית ביחס לשטחים מוחזקים, שמא אין בכוח כיבוש זה לקדש את הארץ כמו כיבוש רבים על דעת ישראל... ברור שהאזורים המשוחררים על ידי צה"ל במידה שהם בתוך גבול עולי מצרים, ואינם כלולים בגבול עולי בבל, תלויה קדושתם המחודשת לעניין תחולת חובת המצוות התלויות בארץ עליהם, בנו. דהיינו ברוב העם היושב בארץ...

ואין הדבר תלוי רק בזמן הכיבוש, אלא בכל עת אשר החלטה כזאת תבוא מצד הממשלה על דעת העם, תתקדש הארץ מחדש בגבול עולי מצרים, בכוח החזקה שלנו שהיא יותר יעילה מאשר כוח כיבוש.

חזקה זו יכולה להתבצע על ידי התנחלות יהודית באזורים המשוחררים, שכוחה עדיף לעניין קדושת המקום מאשר כיבוש...

לכן, אף על פי שבזמן שחרורו של צה"ל את האזורים שמחוץ לגבול עולי בבל ובתוך גבול עולי מצרים, לא נתקדשו ממילא, משום שלא הוחל עליה חוק המדינה כי אם חוק הממשל הצבאי, יכולה החזקה וההתנחלות שתבוא אחרי כן (אם תהיה על דעת רוב ישראל שבארץ) ותחיל את קדושת ארץ ישראל על כל השטחים המשוחררים. זוהי השקפת הרמב"ם וסיעתו בנושא זה.

❖ הרב גורן דן בדינם של השטחים שנכבשו ושחררו במלחמת ששת הימים. מדוע לדעתו אין צורך

לקדש במיוחד את השטחים החדשים שנכבשו? האם צריך שיתקיימו תנאים נוספים כדי שהשטחים יתקדשו? מהי מסקנתו של הרב גורן?

❖ האם הרב גורן דן על שטחים שהיו בתוך גבול עולי מצרים או מחוץ להם? האם הוא חולק על המקדש דוד (מקור 27)?

האם צריך מלך או נביא כדי להחיל קדושה חדשה?

הרמב"ם (מקור 25) פסק שכדי להחיל קדושה חדשה, צריך שהכיבוש יהיה מדעת רוב ישראל. כעת נדון בשאלה, האם כדי שהכיבוש יחשב כחלק מארץ ישראל הכרחי שמלך או נביא ינהיגו את העם.

❖ מהי עמדת הרב גורן (מקור 28) בשאלה זו?

כמו שנראה מדברי הרדב"ז - הרדב"ז מסביר שקדושה ראשונה בטלה כשחרבה הארץ כיון שהיתה מכח כיבוש. אך אילו היה יהושע מקדש את הארץ בפה בנוסף לכיבוש, לא היתה קדושת הארץ מתבטלת. מדבריו רואים שהכיבוש מחיל קדושה אף בלא קידוש בפה. בכח החזקה שלנו שהיא יותר יעילה מאשר כוח כיבוש - הגמרא והרמב"ם מסבירים שקדושה ראשונה היתה מכח כיבוש, ולכן כשנכבשה הארץ על ידי גויים, בטלה קדושתה. אך קדושה שניה שהיתה מכח התיישבות בארץ (יחזקה) אינה מתבטלת לעולם.

רבי משה מטרנאני (מבי"ט) - (ה'רס - ה'שמ)
רבי משה בן יוסף טראני נולד בסלונקי לפני כ- 500 שנה, ולמד תורתו בטורקיה. מעט לאחר ישראל, בגיל 18, עלה לארץ והתיישב בצפת. למד אצל המהר"י בי רב ואף הוסמך על ידו. היה חבר בית הדין יחד עם רבי יוסף קארו, והיו ביניהם חילוקי דעות רבים בהלכה. לאחר פטירת מרן, התמנה המבי"ט לרב הקהילה בצפת. בנו המהר"י המשיך את דרכו, והגן עליו בתשובותיו.

29. רבי משה מטרנאני (מבי"ט) - קרית ספר הלכות תרומות פרק א

ונראה [דהא] דבעינן מלך או נביא ורוב ישראל אפילו לכיבוש ארץ ישראל - היינו בכיבוש ראשון, אבל כיבוש שני כיון שכבר קדשה ארץ ישראל, אף על פי שבטלה כשגלו, לא הוצרכו רוב ישראל, אלא עזרא וסיעתו קדשוה.

❖ **מדוע בכיבוש השני לא היה צורך במלך או נביא ורוב ישראל, למרות שהקדושה הראשונה בטלה?**

30. רמב"ם הלכות מלכים פרק ה הלכה ו

כל הארצות שכובשין ישראל במלך על פי בית דין, הרי זה כבוש רבים והרי היא כארץ ישראל שכבש יהושע לכל דבר.

❖ **בדברי הרמב"ם בהלכות מלכים מופיע תנאי נוסף, שלא הוזכר בהלכות תרומות (מקור 25), והוא שהכיבוש יעשה על פי בית דין. מהו היחס בין התנאי של 'כיבוש על פי בית דין', ל'שיקדושה בית דין' שהזכירו החזון איש ומקדש דוד (מקורות 26-27)?**

31. הרב אליעזר וולדנברג - שו"ת ציץ אליעזר חלק י סימן א

כפי שהבאנו לעיל מצריך הרמב"ם לכיבוש שטחים מחוץ לגבולות ישראל שיהא זה גם על פי בית דין... אלא דעדיין יש להסתפק בגוונא {באופן} שהגוים המה המתקיפים, ומתוך מלחמת הגנה מתקיפים אותם חזרה, וכובשים רבים משטחיהם לאחר שכבשו כל ארץ ישראל, דאזי הא הרי זה מלחמת מצוה... במלחמת מצוה הא הרי אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, כנפסק ברמב"ם שם (מלכים ה, ב), ואם כן צריך תו להועיל כיבוש רבים בזה גם כשלא היה על פי סנהדרין, בהיות ונטילת רשות מסנהדרין שצרכים בזה היא לא בגלל עצם קדושת הכיבוש, כי אם בגלל היציאה למלחמה דאחרת אסורה היא, וממילא אי עביד לא מהני {אם יצא למלחמה אסורה לא הועילו כיבושיו להוסיף על הארץ}... אבל כשמותרת היא היציאה כבגוונא הנ"ל, תו צריך ממילא לחול על הכיבוש קדושה כדינא דכיבוש רבים...
כותב בזה גם הגאון מקארלן ז"ל בקונטרס השביעית, שמבאר שם דלאחר שיכבשו הארץ וייתיישבו עליה כל ישראל בתור מושלי הארץ, כל מה שכובשים מתקדש בקדושת הארץ... גם כשלא היה על פי סנהדרין...

❖ **לדעת הציץ אליעזר, מתי אין צורך באישורו של בית הדין לכיבוש המרחיב את גבולות הארץ? (שני מקרים)**

❖ **שאלת חשיבה: בשני המקרים הנ"ל אין צורך באישורו של בית הדין הדין, כיון ששניהם מלחמת מצוה. הסבירו מדוע שני המקרים הם מלחמת מצוה!**

❖ **מהו הטעם הנוסף שמביא הציץ אליעזר בשם הרב מקארלן? מהי הסברה בשיטה זו?**

32. ** הרב שלמה יוסף זווין - תחומין י עמודים 24-25 **

המדינה המוקמת עכשו מעוררת שאלה יותר גדולה - ביחס לכל ארץ ישראל, בגבולות המדינה: אולי כשם שנתקדשה הארץ בימות עזרא, לא מחמת כיבוש אלא מחמת החזקה שהחזיקו בה עולי בבל, אולי כך יש בכוח חזקת המדינה של עכשו לקדש את ארץ ישראל קדושה של תורה? והרי במובן השלטון והעצמאות חזקה זו תהיה, ברצות השם, יותר גדולה מזו של עולי בבל... ובכן לשיטת הסוברים שהקדושה שנייה אף היא בטלה... אולי תתחדש עכשו עם הקמת המדינה?... אולי תתחדש עכשו הקדושה אף על חלק הנגב, שלא קידשוהו עולי בבל, מכיוון שהוא בגבול האבות? {גבולות בין הבתרים שהובטחו לאברהם} וכל שכן שבאופן זה אולי תתפשט על בית שאן ושאר המקומות, שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל? שאלה מעין זו עוררה מחלוקת. הדבר נוגע לכיבושי מלכי חשמונאים. ר' יעקב עמדין בספרו "מור וקציעה" (סימן שו הובא בשיעור מספר 2 במקור 17) סובר, שכל מה שכבשו מלכי חשמונאים בכלל גבולות עולי בבל ייחשב, וחלה עליהם קדושה שניה. נחלק עליו בעל "תבואות הארץ" (פרק א) והוכיח בראיות שקדושה

שניה חלה על מה שהחזיקו עזרא ובני דורו בלבד, ולא על מה שנכבש אחר כך בזמן החשמונאים והורדוס וכדומה.

חזקת המדינה של עכשיו בנוגע לחלות קדושה חדשה, היא פחותה יותר מכיבוש החשמונאים, ומשני טעמים: א. קדושה שניה... הרי למדוה מפסוק... ואם קדושה זו נתבטלה, מנין לנו קדושה חדשה שלא הוזכרה בתורה? אפילו אם נאמר שכיבוש החשמונאים פעל קדושה, הרי זה בכלל הקדושה השניה והמשכה, אבל קדושה חדשה מנין לנו...

ב. עולי בבל קידשוה בפירוש בפה. מסתבר שבנוגע לקדושת פה, לא כל הרוצה ליטול את השם יטול ויקדש... בימי החשמונאים היו סנהדרין ובית דין סמוכים, ואם הם קידשו, מנין לנו שאנו יכולים לקדש?

❖ האם הרב זווין דן בחידוש הקדושה של מה שנתקדש בידי עולי מצרים, או בקידוש גבולות חדשים?

❖ לדעת הרב זווין, קדושת האזורים שנכבשו ע"י צה"ל, תלויה במחלוקת האם כיבושי החשמונאים נתקדשו. הסבירו מדוע? מדוע לדעתו 'חזקת המדינה של ימינו בנוגע לחלות קדושה חדשה פחותה עוד יותר מכיבוש החשמונאים'?

33. **הרב זאב ויטמן - לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל פרק יא עמוד 145**

יש מקום לחלק לאידך גיסא, ולומר שגם אליבא ד"תבואת הארץ" שהמקומות שנכבשו בכיבושי החשמונאים לא נתקדשו בקדושת עזרא, הרי שאזורי הארץ שנכבשו על ידי צה"ל מתקדשים... שמקומות שנכבשו על ידי החשמונאים נתקדשו לשעתם - לכל ימי היותם כבושים בידי ישראל, וכדברי ה"מור וקציעה".

דיונו נסוב אף הוא סביב השאלה האם עצם העובדה שכיום הארץ כבושה תחת ידינו היא עצמה מקדשת לתקופתנו? ואין אנו דנים כלל על קדושת אזורי הארץ שכבושים כיום לעתיד לבוא למקרה שחס ושלום לא יהיו בשליטתנו...

❖ שאלת השיבה: האם דברי הרב ויטמן מתיישבים עם דברי החזון איש, המקדש דוד או הרב גורן (מקורות 26-28)?

34. הרב אליעזר וולדנברג - שו"ת ציץ אליעזר חלק י סימן א

בחסד ד' עלינו וברחמי הגדולים זכינו לחזות לאחרונה עין בעין בשוב ד' ציון והחזרת ארץ נחלתנו לעם קדשו. ממש כחולמים היינו על הגאולה ועל התמורה לראות איך שבמשך ימים ספורים קוים בנו ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם...

יש עדנה {עדיין} גורם מעכב נוסף כדי שיקרא כיבוש רבים, משום דהא התנאי של כיבוש רבים הוא גם שיהא זה על ידי מלך או נביא, ובימינו אין לנו לא מלך ולא נביא.

אך גם לזה נוכל למצוא מזור, על פי מה שכותב לבאר לנו הגאון הגראי"ה קוק ז"ל במשפט כהן סימן קמ"ד בדברו על מלחמות החשמונאים כנגד חיילות סוריא בלא מלך, והוא, דנראים הדברים שבזמן שאין מלך ודאי גם שופטים מוסמכים ונשיאים כלליים במקום מלך הם עומדים... אם כן גם בימינו הנשיא והממשלה והכנסת וכו' (על כל מגרעותיהם בשטח הדת) שנבחרו מדעת רוב ישראל היושבים על אדמתם, ואשר המה גם יותר מס' ריבוא, במקום מלך הם עומדים, בכל הנוגע למצב הכללי של האומה הדרושים לשעתם ולמעמד העולם... ובפרט בנוגע לצבא - הכיבוש ומפקדיהם שפועלים על דעת כל יושבי הארץ (מלבד מיעוט שאינו ניכר, שבטל ברובא דרובא)...

מובן שכל האמור לא מועיל לן לענין חיוב מניית יובלות, דלענין זה צריכים גם תנאי אחר שיחזרו לארץ מכל השבטים ושלא יהיו מעורבבין שבט בשבט כדאיתא בערכין שם...

❖ מדוע לדעת ה'ציץ אליעזר' כיבושי צה"ל נקראים 'כיבוש רבים' למרות שאין מלך?

❖ לאיזה עניין הקמת המדינה עדיין איננה מספיקה?

נתקדשו לשעתם... - פשוט שבזמן שהמקומות היו מוחזקים תחת ידי החשמונאים היתה בהם קדושה, ולכן תהיה קדושה על המקומות שצה"ל כבש, כל זמן שהם מוחזקים על ידי מדינת ישראל. מחלוקת האחרונים היא רק על התקופה שאחרי החשמונאים, אם הקדושה בטלה מאותם כיבושים.

סיכום

יחידה א: האם נגזרה גזירת 'ספיחים' בתחום עולי מצרים שמעבר לתחום עולי בבל?

הקדמה

ירקות שצמחו מאליהם בשמיטה אסורים באכילה מדרבנן, ביחידה זו נעסוק בשאלה אם גזירת ספיחים חלה גם במקומות שנכבשו רק על ידי עולי מצרים.

1. במשנה נכתב שהמקומות שהחזיקו בהם עולי בבל - נאסרו ה'אכילה' וה'עבודה'. במקומות שהחזיקו בהם רק עולי מצרים אסורה רק ה'עבודה'. ובשאר המקומות מותרות ה'אכילה' וה'עבודה'.
4-2. לפי הנוסח הישן של פירוש המשניות לרמב"ם, הכוונה במילים 'לא נעבד' היא שהעבודה בקרקע אסורה, ו'נאכל' פירושו שלמרות שעבדו בקרקע באיסור, התוצרת מותרת באכילה. אמנם לפי נוסח הרב קאפח פירוש המילה 'נאכל' הוא שלא גזרו במקומות אלו את גזירת ספיחים, לכן ניתן לאכול ירקות שצמחו מאליהם במקומות אלו. כפירוש זה כתב הרמב"ם בהלכות. בשו"ת הרמב"ם ביאר שבהתחלה פירש את המשנה כפירוש רבי יצחק בן גיאת (הנוסח הישן), אך אחר כך חזר בו.

הטעם לכך שאין איסור ספיחים בגבולות עולי מצרים

6-5. משנה למלך ביאר שהקילו באיסור ספיחים בגבולות עולי מצרים כיון שאיסורם הוא מדרבנן. הרב ישראלי הסביר שלא גזרו שם על הספיחים, כיון שגרים שם גוים רבים וניתן להשיג מהם ירקות בהיתר, לכן אין חשש שיהודים יערימו ויזרעו.

הספיחים בגבולות עולי מצרים הלכה למעשה

7. חזון איש פסק שאין להקל בשום מקום בארץ בספיחים, כיון שאיננו יודעים עד היכן הגיע גבול עולי בבל שבו הספיחים נאסרו.

יחידה ב: האם פירות שגדלו בגבולות עולי מצרים חייבים ב'ביעור שביעית'?

צריך להוציא מהבית ולהפקיר את פירות השביעית בשעה שאין אפשרות למצוא אותם בשדה. הפקר זה נקרא 'ביעור שביעית'.

10-8. לפי פירוש רבינו שמשון למשנה, היבול בגבולות עולי מצרים 'נאכל', כלומר, שאחר זמן הביעור מותר לאכול את היבול הגדל שם, גם אם לא הפקירוהו ב'ביעור'. משנה למלך הסתפק אם לדעת רבינו שמשון יש בפירות קדושת שביעית לעניין דינים אחרים. הוא מכריע מסברא שאין בפירות קדושת שביעית. לדעת מנחת שלמה יש קדושה בפירות, ובכל זאת חכמים פטרו אותם מביעור, מכמה סיבות: א. יש צמחים שיש בהם קדושה ולא חייבים בביעור. ב. לא ניכר בפירות אם הפקירו אותם בזמן הביעור או לא, לכן חכמים הקלו בחובת הביעור. ג. בגבולות עולי מצרים חכמים גזרו רק על ציווי שב-ואל-תעשה, וביעור הוא מצוה בקום-ועשה. ומכיון שאין מצווה לבער, אין איסור לאכול את הפירות אחר זמן הביעור.

12-11. הגר"א (ישנות אליהו) סבר שאין קדושת שביעית בפירות שבמקומות אלו. מנחת שלמה כתב שגם לדעת הגר"א צריך להפקיר את הפירות, כי זה עיקר דין שביעית. אולם חזון איש סבר שלדעת הגר"א אין חיוב אפילו להפקיר את הפירות. מנחת שלמה כתב שלהלכה נוהגת קדושת שביעית בפירות שבגבולות עולי מצרים, לכן כדי לאכול את הפירות ללא קדושת שביעית, זקוקים להשתמש בהיתר מכירה. פרט לכך, רק המכירה מתירה את עבודות הקרקע.

יחידה ג: האם מלאכות קרקע מותרות בגבולות עולי מצרים?

13. ספר החינוך כתב שאיסור העבודה במקומות אלו הוא מדרבנן. הוא יסביר את המשנה כהסבר הרמב"ם, שהכוונה במילים 'לא נאכל' היא לאיסור ספיחים.

15-14. **בגמרא** מובא שהרבה ערים לא נכבשו על ידי עולי בבל, כדי שעניים יתפרנסו מאיזורים אלו בשנת השמיטה. **רש"י** הסביר שבגבולות עולי מצרים מותר גם לזרוע ולחרוש בשמיטה, והעניים יהנו מכך שיקבלו לקט שכחה ופאה.

17-16. **ר"י קורקוס** הקשה על **רש"י** מהמשנה במקור 1, ממנה עולה שיש איסור עבודה בקרקע בגבולות עולי מצרים, ומתוך: א. המשנה היא כשיטות הסוברות שהקדושה הראשונה שקידשו עולי מצרים לא בטלה בזמן החורבן, אך להלכה אותה קדושה התבטלה, ואיזורים שלא נתקדשו מחדש מותרים בעבודה. **תירוץ זה דחוק משתי סיבות: 1. אם המשנה סוברת שהקדושה נשארה, צריך היה להיות איסור גם בפירות (ולא 'נאכל'). 2. רש"י לא הזכיר שהמשנה אינה להלכה.** ב. הגמרא עוסקת בעיקר הדין, שמותר לזרוע בגבולות עולי מצרים כיון שלא נתקדשו מחדש. אך חכמים גזרו ואסרו את המלאכות בקרקע, ובוזה עסקה המשנה. **פאת השולחן** ביאר שגם אחרי איסור העבודה העניים משתכרים ממתנות עניים, ומהספיחין והירקות הצומחים במקומות אלו. **(בכך ענה על השאלה: אם חכמים לא קידשו את הכרכים כדי שיהיה לעניים ממה להתפרנס, מדוע אסרו אחר כך את העבודה).**

19-18. **הרב קוק** ביאר שכוונת **רש"י** היא שבאיזורים אלו מותר לשלוח גויים לזרוע, והמשנה בשביעית אסרה רק ליהודי לזרוע. **הרב חיים יהודה דאום** העיר שביאור זה אינו מסתדר עם דבריו של **רש"י** ביבמות, שהעסיקו את העניים בעבודת הקרקע, במקומות אלו.

20. **מקדש דוד** תירץ שהמשנה ו**רש"י** עסקו במקומות שונים: במשנה דובר על מקומות רחוקים שחכמים אסרו לצאת אליהם, ואסרו את העבודה על מנת שלא ישתקעו שם; **רש"י** עסק במקומות שהלכתית מותר לצאת אליהם, ושם התירו את עבודת הקרקע.

22-21. **חזון איש** הסביר שהגמרא ו**רש"י** עסקו במקומות בהם גרו יהודים, והייתה אמורה להיות בהם קדושה, אך בכוונה לא החילו שם קדושה והתירו עבודת קרקע. ואילו המשנה בשביעית עסקה בכרכים שבהם לא גרו יהודים, וכתוצאה מכך לא נוצרה קדושה. במקומות אלו העבודה אסורה. **הרב ישראלי** הקשה על **חזון איש**: א. לשיטתו המשנה בשביעית הייתה צריכה למנות 'ארבע ארצות לשביעית' ולא שלוש. **קושיה זו קשה גם על הסברו של מקדש דוד.** ב. לשיטתו היה צריך לפרט את שמות המקומות שישבו בהם יהודים ובכוונה לא נתקדשו, ומהשמות המקומות בהם לא גרו יהודים, ולא מצאנו פירוט זה בגמרא וברמב"ם.

23. **הרב ישראלי** הביא ראיות לפירוש **רש"י**: א. קשה לומר שלא קידשו את הערים כדי שהספיחין יהיו מותרים שם והעניים יהנו מהם, כי העניים היו מרווחים יותר אם היו מקדשים את הערים והפירות היו מופקרים. **קושיה זו אינה קשה לפי דברי הרב שלמה זלמן אויערבך (מקור 10), שהפירות מופקרים באותן ערים, אפילו שלא נתקדשו.** ב. אם רצו להתיר רק את הספיחין, מוטב לקדש את המקומות ולא לגזור שם על הספיחין, מאשר לא לקדש כלל את המקומות. **הרב ישראלי יוכל לתרץ את הקושיה מהמשנה על רש"י, כתירוץ הראשון שבמהר"י קורקוס (מקור 16).**

לדעת האוסרים בזריעה, מה דין היבולים אם זרעו באיסור?

24. **מנחת שלמה** הוסיף שבמקומות שאין איסור ספיחין, אין איסור בדיעבד אם עבדו. ולכן גם מי שאינו סומך על היתר המכירה, יוכל לקנות ולאכול ירקות שגודלו באיזורים אלו. **היתר ה' מנחת שלמה' מתאים לפסק ההלכה העולה מהנוסח הישן של פירוש המשנה.**

יחידה ד: האם יש קדושה במקומות שמדינת ישראל הוסיפה לגבולותיה?

25. **הרמב"ם** ביאר שכשכובשים מקום מוחץ לגבולות הארץ, צריך שהמלחמה תהיה בהסכמת מלך או נביא, ומוסכמת על דעת רוב ישראל. על מנת שיחשב המקום הכבוש כ'כבוש רבים', יש לכבושו רק

אחרי שכובשים את כל ארץ ישראל. **בהתקיים תנאים אלו, נראה מהרמב"ם שניתן לצרף כל מקום לארץ ישראל.**

האם צריך לקדש בבית דין את המקומות החדשים שנכבשו?

27-28. **חזון איש** כתב שכדי שמקומות שנכבשו יתקדשו בקדושת ארץ ישראל, צריך שבית דין יקדש אותם. **תנאי זה אינו מוזכר ברמב"ם. מקדש דוד** הביא שלדעת תוספות צריך גם לקדש, ואילו לדעת מהרי"ט אין צורך בקידוש אלא די בכיבוש. מקדש דוד הוסיף, שגם למהרי"ט אם כבשו מקומות שהקב"ה לא הראה למשה צריכים לקדשם בבית דין. לעומת מקומות שהקב"ה הראה למשה שאינם צריכים קידוש חדש, כיון שיש בהם כבר קדושה. **מהחזון איש נראה שהסביר כהסבר התוספות שגם כיבוש בתוך גבולות הארץ צריך קידוש.**

28. **הרב גורן** דן אם כיבושי צה"ל הופכים את גבולות עולי מצרים, לבעלי מעמד זהה לגבולות עולי בבל. מדבריו עולה שחלה קדושה על האזורים שנכבשו, גם אם לא נתקדשו בבית דין, וכשיטת רדב"ז.

האם צריך מלך או נביא כדי להחיל קדושה חדשה?

29-28. **הרב גורן** (בהמשך מקור 28) הסיק שכיון שבמשטר דמוקרטי הממשלה נבחרת על ידי העם, יש לה דין מלך. עם זאת, על מנת שהאיזורים שנכבשו יתקדשו, צריכה המדינה להחיל עליהם את חוק המדינה, או ליישב אותם. לשיטת **המבי"ט (קרית ספר)** אחרי שהיה כיבוש ראשון שוב אין צורך במלך או נביא על מנת לקדש את הארץ. **יתכן שלדעתו ההסכמה שניתנה בעבר לקדש מקום מסוים מועילה כשבאים לקדשו שוב, ואין צורך לקבל הסכמה חדשה.**

31-30. **הרמב"ם** בהלכות מלכים ציין תנאי נוסף לכך שכיבוש יחשב כיבוש רבים, והוא שהיציאה למלחמה תהיה באישור בית דין. **כמוכן שאישור זה אינו דומה לקידוש בית דין שנעשה אחרי הכיבוש.** אולם **הציץ אליעזר** ביאר שהצורך בבית הדין הוא בשביל לאשר את היציאה למלחמה, לכן אם המלחמה נועדה להגן, ותוך כדי מלחמה זו נכבשו שטחים, הם מתקדשים גם בלי אישור בית דין. כמו כן, לדעת **הגאון מקארלין** אחרי שעם ישראל יושב בארצו ושולט בה, כל מה שיכבשו מתקדש בקדושת ארץ ישראל, אף שלא קיבלו אישור מהסנהדרין.

34-32. **הרב זווין** הסתפק אם באיזורים שכבשה המדינה חלה קדושה גמורה - כמו בגבולות עולי בבל. השאלה נכונה הן באיזורים שנתקדשו על ידי עולי מצרים, והן באיזורים שלא נכבשו על ידי עולי מצרים, אך הם בתחום הגבולות שהובטחו לאברהם אבינו. הרב זווין תלה זאת במחלוקת: לדעת **רבי יעקב עמדין**, חלה קדושת 'עולי בבל' על כל המקומות שאותם כבשו החשמונאים, וכך יהיה גם במקומות אותם כבשה המדינה. ולדעת **תבואות הארץ** כיבושי החשמונאים לא יצרו קדושה במקומות שלא נכבשו על ידי עזרא. הרב זווין העלה שתי סברות שבגללן לא תחול קדושה באיזורים שכבשה המדינה אפילו לפי ר' יעקב עמדין: א. אין ראייה מדברי חז"ל שניתן לחדש קדושות חדשות. ב. עולי בבל קידשו את המקום בפירוש בבית הדין, אבל בימינו אין בית דין סמוך שיוכל לקדש. **הרב ויטמן** טוען שגם ר' יעקב עמדין וגם תבואות הארץ מודים שבזמן תקופת החשמונאים האיזורים שנכבשו היו קדושים, והוא הדין בזמננו כשכיבוש ישראל קיים, ומחלוקתם היא רק אם הקדושה התבטלה אחרי החורבן. **ציץ אליעזר** הביא את דברי **הרב קוק**, שבאופן שאין מלך ונביא, העם מקבל את הסמכויות שלו, לכן במשטר דמוקרטי לממשלה יש את סמכויות המלך לעניין קדושת הארץ. אבל כיבושי עם ישראל אינם מספיקים כדי שנתחייב במצוות היובל מדאורייתא. לשם כך (כמו שנתבאר בשיעור מס' 1) נדרש שהשבטים ישובו לארץ, וישבו איש בנחלתו.

בחנו את עצמכם:

1. מהו ההסבר למילים 'נאכל ולא נעבד' שמופיעים במשנה בשביעית, לפי הנוסח הישן של פירוש הרמב"ם למשנה (פירוש מהרי"ץ גיא)?

- א. מותר לאכול ירקות מהגויים הגרים שם, ולא גזרו איסור שמא עבדו אותם באיסור.
- ב. למרות שאסור בעבודה, אם עבדו באיסור, אין איסור לאכול את מה שצמח.
- ג. מותר לאכול את הפירות שצומחים שם, ואסור לעבוד בירקות.
- ד. מותר לאכול מה שזרעו לפני השמיטה, ובגלל שכבשו רק עולי מצרים, לא חששו שיזרעו באיסור.

2. לדעות שאין איסור ספיחין בגבולות עולי מצרים, מהו הטעם לכך?

- א. משנה למלך - במקומות אלו לא יורד גשם, ולכן זו 'גזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה'.
- הרב ישראלי - משום שחששו שיפרישו שם תרומות ומעשרות בברכה.
- ב. משנה למלך - את האיסור על הספיחין גזרו בבית שני, ואז מקומות אלו לא היו קדושים.
- הרב ישראלי - חששו שאם יאסרו שם ספיחין, יחשבו שמותר לסמוך שם זקנים.
- ג. משנה למלך - איסור ספיחין מדרבנן, ולכן הקילו בו.
- הרב ישראלי - מצויים שם גויים וניתן לקנות מהם, לכן אין סיבה ליהודי לזרוע בעצמו, ואין צורך לגזור את האיסור.
- ד. משנה למלך - הקילו רק בזמן שבית המקדש אינו קיים, שאז השמיטה מדרבנן.
- הרב ישראלי - איסור ספיחין הוא איסור אכילה ולא הנאה, לכן הוא נחשב 'איסור קלי'.

3. לפי חלק מהדעות, פירות שגדלו בגבולות עולי מצרים ולא נתבערו ב'ביעור שביעית' אינם אסורים. האם ניתן להסיק מכך שגם לפני זמן הביעור אין בהם קדושת שביעית?

- א. משנה למלך - אין קדושת שביעית, כי אם הייתה, היה איסור אחרי הביעור.
- מנחת שלמה - יש קדושת שביעית, ויש הבדל בין מצוות שקשורות לקדושה לבין חובת הביעור.
- ב. משנה למלך - יש קדושת שביעית, כי הקדושה הזו חלה על כל מה שצומח בישראל.
- מנחת שלמה - אין קדושת שביעית, כי במקומות הללו אין חיוב שמיטה מדאורייתא.
- ג. לכל הדעות אין קדושת שביעית בפירות, ונחלקו האחרונים אם יש חיוב להפקיר אותם כשהם עדיין בשדות מדין 'תשמטנה ונטשתה'.
- ד. משנה למלך - כיון ששמיטה בזמן הזה דרבנן, זה ספק ספיקא, ולא חלה על הפירות קדושה.
- מנחת שלמה - חייבים להפקיר את הפירות לפני הביעור, ולכן יש בהם קדושת שביעית.

4. מהם טעמי הרב שלמה זלמן אויערבך להצריך היתר מכירה גם בגבולות עולי מצרים?

- א. 1. בלעדי המכירה לא ניתן ליצא לחו"ל.
  2. בלי המכירה לא ניתן לעשות מלאכות דאורייתא בקרקע.
  - ב. 1. על מנת לא לפקפק בהיתר המכירה.
  2. במקומות אלו ההיתר מהודר יותר כיון שלא חל בהם איסור 'לא תחנם'.
  - ג. 1. בלי המכירה יש איסור עבודה.
  2. בלי המכירה יש קדושת שביעית ביבולים הגדלים שם.
  - ד. 1. כדי שהפירות לא יאסרו לאחר הביעור.
  2. כיון שיש לחשוש שהחקלאים יעשו מלאכות האסורות.
- 5. מהי רמת איסור העבודה בגבולות עולי מצרים לדעת ספר החינוך?**
- א. דברי קבלה (נביאים).
  - ב. דרבנן.
  - ג. דאורייתא.
  - ד. ספק דאורייתא, ואסור מדרבנן.

6. מהי הקושיה על שיטת רש"י במסכת חולין מהמשנה בשביעית?

- א. רש"י כתב שאסור לאכול את הפירות שצומחים בגבולות עולי מצרים, ובמשנה בשביעית כתוב שמותר.
- ב. רש"י כתב שעולי בבל לא קידשו את המקומות שכבשו כדי שעניים יוכלו לעבוד שם בחקלאות ומשמע שהיו מקומות רבים כאלו, ואילו במסכת שביעית משמע שאין הרבה מקומות כאלה.
- ג. לרש"י אין קדושה בפירות הגדלים בגבולות עולי מצרים, ומהמשנה בשביעית רואים שיש קדושה בפירות.
- ד. רש"י כותב שעולי בבל לא קידשו מקומות שכבשו עולי מצרים, על מנת שיזרעו שם, ואילו במשנה בשביעית כתוב שבמקומות אלו אסורה עבודת הקרקע בשמיטה.

7. מהו תירוץ החזון איש לקושיה זו, ומהי קושית הרב ישראלי על תירוץו?

- א. התירוץ - מקומות בהם גרו ישראל וחכמים הפקיעו מקדושה מותרים בעבודה (ועליהם דיבר רש"י), מקומות שבהם לא גרו אסורים בעבודה (ועליהם דיברה המשנה).
- הקושיות - 1. היו צריכים לכתוב 'ארבע ארצות', ולא 'שלוש ארצות'. 2. מדוע אין בשום מקום פירוש של המקומות הללו?
- ב. התירוץ - המשנה דיברה על פירות העץ, ורש"י על ירקות.
- הקושיות - 1. לא נראה לחלק ביניהם. 2. אם מחלקים, אז צריך לחלק להיפך, ובירקות להחמיר.

צריך קידוש בית דין לכל מקום שאליו יוצאים למלחמה.

10. לשיטת ה'קריית ספר' והרב גורן, האם צריך בימינו מלך או נביא על מנת להחיל קדושה במקומות שאינם בגבולות עולי בבל, ומדוע?

- א. צריך, כי זה אחד התנאים להחלת קדושה.
- ב. לא צריך. לקריית ספר - כי כשאין מלך או נביא, ניתן גם בלעדיהם. לרב גורן - ראש הממשלה נחשב למלך.
- ג. לא צריך. לקריית ספר - כי צריך מלך או נביא רק בזמן שהבית בנוי. לרב גורן - יש סתירה בין הרמב"ם בהלכות מלכים לרמב"ם בהלכות סנהדרין, והלכה כרמב"ם בהלכות מלכים שלא צריך מלך או נביא.
- ד. לא צריך. ל'קריית ספר' - אחרי כיבוש עולי מצרים אין צורך במלך או נביא להחיל קדושה. לרב גורן - הממשלה נבחרה מדעת העם, ולכן יש לה את כל סמכויות המלך.

11. מדוע לדעת הרב ויטמן בגבולות מדינת ישראל יש קדושה אפילו אם נאמר שאין קדושה במקומות שכבשו החשמונאים?

- א. בימינו הממשלה מדעת רוב ישראל, ויש לה סמכויות של מלך.
- ב. החשמונאים לא היו מלכים על פי דין כיון שהיו כהנים, ואילו לממשלה בימינו יש סמכות על פי דין, כי לא ידוע מיהם צאצאי בית דוד.
- ג. המחלוקת על קדושת כיבושי החשמונאים היא על הזמן שאחרי חורבן ממלכת החשמונאים, ואילו בימינו יש קדושה, כיון שאנחנו שולטים בשטח.
- ד. לשלטון בימינו יש סמכות כי הוא קיבל הכרה גם על ידי האומות, בניגוד לחשמונאים.

ג. התירוץ - מקומות רחוקים מארץ ישראל מותרים בעבודה, ומקומות קרובים אסורים, שלא יחשבו שגם בארץ מותר לעבוד את האדמה. הקושיות - מהמשנה משמע שמדברים על מקומות קרובים.

ד. התירוץ - יש קדושה בפירות לעניין הפקר, ולא לעניין איסור הפסד. הקושיה- המשנה לא דיברה כלל על קדושה בפירות.

8. לדעת המנחת שלמה גם מי שלא קונה מ'היתר מכירה', יכול לקנות גידולים מאיזור עולי מצרים על סמך 'היתר מכירה'. מדוע?

- א. כי במקומות אלו לא חל איסור לא תחנם.
- ב. גם אם עושים איסור בזריעה, היבולים הם רק ספיחין, וספיחין מותרים במקומות אלו.
- ג. כיון שיש ספק אם האיזורים הללו קדושים, ועוד ספק אם יהודי זרע או גוי, יש להתיר.
- ד. במקומות אלו שקדושתם מדרבנן, אומרים 'ספק דרבנן להקל'.

9. לדעת ה'מקדש דוד', האם צריך לקדש בבית דין איזורים שאינם בגבולות עולי בבל כדי להחיל עליהם את קדושת הארץ?

- א. לתוספות - כן. למהרי"ט - רק במקומות שלא הראה הקב"ה למשה.
- ב. לתוספות - לא. למהרי"ט - אם כובשים לפני שכבשו את כל ארץ ישראל, צריך לקדש.
- ג. לפי ה'מקדש דוד', עצם הכיבוש מקדש, אם נעשה על ידי מלך ושאר התנאים המוזכרים ברמב"ם, ולא צריך קידוש בבית דין.
- ד. לתוספות - צריך קידוש בית דין למקומות שעליהם יצאו יצאו למלחמה שלא על פי בית דין. למהרי"ט -

תשובון:	
1. ב	6. ד
2. ג	7. א
3. א	8. ב
4. ג	9. א
5. ב	10. ד
	11. ג

שנת השבע

זה הזמן שלך

שאלה בלימוד? רוצה לדעת כיצד לנהוג בשנת השמיטה?
השמיטה יוצרת לך דילמות ערכיות? התלבטויות?
שמיטה ותוצרת הארץ?

972-2-5371485 | shmita@eretzhemdah.org